

Ο ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΠΙΚΟΥΡΟΥ ΚΑΙ Ο ΔΙΑΦΩΤΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΣ

Πότε – πότε θυμάμαι τον φιλόλογό μας στο Γυμνάσιο. Πολύ επέμενε, ο καλός μας ο καθηγητής, στην παρήχηση του «Ταυ». Δεν σταματούσε να τη λέει κάθε φορά που κάποιος μαθητής ήταν αδιάβαστος : **«Τυφλός τα τ' ότα, τον τε νουν, τα τ' όματ' ει»**. Δηλαδή : «Τυφλός στα αυτιά, και στο μυαλό και στα μάτια».

Έπρεπε να περάσουν πολλά χρόνια για ν' ακούσω το Θανάση Βέγγο, σε μια ελληνική ασπρόμαυρη ταινία, να λέει : «Η γιαγιά μου, ευτυχισμένος άνθρωπος. Ούτε βλέπει, ούτε ακούει...».

Έπρεπε να περάσουν αρκετά χρόνια ακόμα, για να συναντήσω το Δελφικό παράγγελμα : **«Αιτιώ παρόντα»** (*«Να βρίσκεις τις αιτίες αυτών που συμβαίνουν τώρα»*).

Και έπρεπε να περάσουν και πάλι αρκετά χρόνια για να καταλάβω γιατί οι νεοέλληνες γραϊκύλοι και ρωμιοί ντρέπονται, αντί να λυπούνται για τη κατάντια της χώρας τους.

Και ύστερα από όλα αυτά τα χρόνια της μελαγχολίας συνάντησα τον Επίκουρο, που μ' έπιασε από το χέρι και με περπάτησε σε όλα εκείνα τα δύσκολα μονοπάτια που παρακάμπτουν την αθλιότητα της παρήχησης του «Ταυ» και οδηγούν στο «ΕΥ ΖΗΝ».

Τότε ήταν που κατάλαβα τι ήθελε να πει εκείνος ο καλός μας ο καθηγητής. Αυτό που επιγραμματικά ήθελε να πει ήταν : **«Καλό είναι να φιλοσοφείς τη ζωή, αλλά καλύτερο είναι να φιλοσοφείς στη ζωή»**.

Ήθελε να πει ούτε λίγο, ούτε πολύ, πως για να φιλοσοφήσεις στη ζωή, να υπερασπιστείς την αξιοπρέπειά σου, να ζήσεις ευτυχισμένος την κάθε μέρα του υπόλοιπου της ζωής σου, να βοηθήσεις το διπλανό σου στην δυσκολία του, πρέπει να έχεις και τα μάτια και τα αυτιά και το μυαλό σου ανοιχτό, και να παρατηρείς με προσοχή όλα όσα συμβαίνουν γύρω σου και να βρίσκεις τις πολλαπλές αιτίες τους (**«Αιτιώ παρόντα»**).

Ήθελε να πει πως για να κερδίσεις την ευτυχία σου, στο ανεπανάληπτο φαινόμενο που λέγεται ζωή, πρέπει να μάθεις να παρατηρείς τον έξω και μέσα κόσμο σου, με μάτια ανοιχτά και μυαλό που ξέρει να συλλογιέται .

Ήθελε να πει ακόμα πως, ο Έλληνας στηρίχθηκε πάντοτε στην παρατήρηση, με μάτια και μυαλό ορθάνοιχτο, που οδηγεί στην Ανακάλυψη και όχι με μάτια και μυαλό κλειστό που σε φέρνει στην πνευματική οκνηρία της Αποκάλυψης.

Ο πολυδιαβασμένος για την εποχή του Επίκουρος, σίγουρα την ήξερε αυτήν την παρήχηση του Έλληνα παππού του, του Σοφοκλή και αν δεν την ήξερε την κουβαλούσε μέσα του, γιατί ήταν πάνω από όλα Έλληνας, και σαν Έλληνας που ήταν, έλεγε δια στόματος Διογένη Λαέρτιου¹:

«Ουδέ μιν εκ πάσης σώματος έξεως σοφόν γενέσθαι, αν ουδ' εν παντί έθνει», που πάει να πει:

«Ωστόσο δεν μπορεί να γίνει κάποιος σοφός, ανεξάρτητα από την σωματική του κατάσταση ή από την εθνική του καταγωγή».

Το ίδιο λέει και ο Κλήμης ο Αλεξανδρεύς², κάνοντας το σχόλιο του για τον Επίκουρο:

«ο δε Επίκουρος έμπαλιν απολαμβάνει μόνους φιλοσοφήσαι Έλληνες δύνασθαι».

«Ο επίκουρος αντίθετα θεωρεί πως μόνο οι Έλληνες μπορούν να φιλοσοφούν».

Αλλά και ο ίδιος ο Επίκουρος, στην προσφώνησή του, θα πει³ :

«Τοιούτος ει γηράσκων οποίον εγώ παραινώ και διέγνωκας οποίον εστί το εαυτώ φιλοσοφήσαι και οίον το τη Ελλάδι. Συγχαίρω σοι».⁴

«Είσαι τέτοιος, στα γεράματά σου, όπως εγώ σε συμβούλεψα να γίνεις. Και γνωρίζεις να διακρίνεις τι σημαίνει να φιλοσοφεί κάποιος για τον εαυτό του και τι για την Ελλάδα. Χαίρομαι μαζί σου».

Και αναφέραμε τα παραπάνω για να τονίσουμε τη συνείδηση της εθνικής καταγωγής του Επίκουρου, για τον απλό λόγο ότι οι μεγάλοι ανθρωπιστές και διαφωτιστές που αναγέννησαν την Ευρώπη και τον κόσμο ήταν Έλληνες.

Και αυτό όχι γιατί είμαστε ένας κάποιος περιούσιος λαός αλλά γιατί οι Έλληνες καλλιέργησαν το χωράφι της λογικής όταν άλλοι λαοί καλλιεργούσαν το χωράφι της πίστης και του ά-λογου συναισθήματος.

Στα χρόνια του Επίκουρου, η πόλη – κράτος καταρρέει, η θρησκεία της πόλης αδυνατεί να δώσει απαντήσεις, και ενώ η κοινωνική καταξίωση μετριέται πια με το χρυσάφι, αυτός, ο Επίκουρος, κουβαλώντας τις αξίες του Έλληνα παππού του, μετρούσε την κοινωνική καταξίωση με τα ραπανάκια του κήπου του, όχι γιατί ήταν ολιγαρκής, αλλά γιατί ήθελε, λέει, να είναι ελεύθερος.

Ο Επίκουρος λοιπόν όχι μόνο δεν ξέχασε ότι είναι Έλληνας σε εκείνα τα χρόνια της μεγάλης ανατροπής των αξιών της πόλης κράτους, αλλά κράτησε ότι μπορούσε να κρατήσει από αυτά που του κληροδότησε ο Έλληνας παππούς του. Γιατί ήξερε πως αυτά που έχουμε δεν είναι αυτά που μας έδωσαν αλλά αυτά που μπορέσαμε να κρατήσουμε.

Ίσως ο Επίκουρος να ήταν και λίγο τυχερός. Το σημείο εκκίνησής του, ήταν ο Επιτάφιος του Περικλή. Ο σημερινός Έλληνας βρίσκεται μπερδεμένος ανάμεσα στον Επιτάφιο του Περικλή και στον Ψαλμό του βυζαντινού ρωμαίου αυτοκράτορα.

Θέλω να πω πως, αυτή η ασυμβίβαστη αντινομία ανάμεσα σε δύο συστήματα αξιών, του αρχαίου Ελληνικού και του Βυζαντινού Χριστιανικού, που το μεν πρώτο σε καλεί να ανοίξεις τα μάτια και να κοιτάξεις ψηλά και το άλλο σε προσκαλεί να κλείσεις τα μάτια και το

μυαλό σου και να γονατίσεις χαμηλά, κάνει τον σύγχρονο Έλληνα, αυτό που ο σκηνοθέτης Μαραγκός ονομάζει «Μπλακ Μπε», το «Μαύρο πρόβατο».

Γιατί δεν μπορείς να κοιτάξεις τον Επιτάφιο του Περικλή και την βυζαντινή θεοκρατία ταυτόχρονα. Αλληθωρίζεις. Και όταν αλληθωρίζεις, βλέπεις τα πράγματα στραβά και μόνο η γνώση, αποτέλεσμα ανοιχτού ματιού, αυτιού και μυαλού, μπορεί να σε βοηθήσει να δεις το δρόμο στη ζωή σου, σύμφωνα με τις αξίες που μπόρεσες να κρατήσεις.

Παράδειγμα ο Επίκουρος, που στο χυδαίο επιχείρημα του Ντοστογιέφσκι ότι **«Αν δεν υπήρχε Θεός όλα θα ήταν επιτρεπτά»**, που πάει να πει, όλα τα ρεμάλια και τα λαμόγια θα έκαναν ότι ήθελαν, που μπορεί κανείς να το πάει πολύ πίσω μέχρι τουλάχιστον στον Πλάτωνα, απαντά - ο Επίκουρος - με τις δικές του περί Δικαίου απόψεις, όχι αντιγραμμένες από κάποιον προηγούμενο φιλόσοφο, αλλά γραμμένες από την ίδια του την εμπειρία, από την ίδια του τη ρίζα, την παρμένη από τη λειτουργία της Ελληνικής πόλης – Κράτους, που έχει φιλτραριστεί μέσα από το ανοιχτό του μυαλό, μέσα από τα ανοιχτά του μάτια και μέσα από τα ανοιχτά του αυτιά.

Θέλω να πω πως, στην πόλη – κράτος, εκεί που οι πολίτες κατάλαβαν από πολύ νωρίς πως οι νόμοι δεν έρχονται από έξω, από κάποια ανώτερη μορφή εξουσίας, είτε αυτή λέγεται Θεός, είτε αυτή λέγεται «Οίκος αξιολόγησης Moody' s», μόνοι τους οι πολίτες ενδιαφέρθηκαν, να κάνουν οι ίδιοι νόμους και να τους σεβαστούν, για να μη βλάπτουν και να μη βλάπτονται.

Σε εκείνα τα χρόνια λοιπόν των ελληνοιστικών χρόνων, ο Επίκουρος πολύ νωρίς κατάλαβε πως δεν υπάρχει καμιά ελπίδα πως η ζωή θα έρθει στο εδώ, αφού οι νόμοι ερχόταν από εκεί, από πολύ μακριά.

Μα το να μην έχεις ελπίδες, δεν σημαίνει ότι είσαι απελπισμένος, και όταν αυτό το γνωρίζεις, δεν είσαι εγκλωβισμένος μέσα σένα πλαίσιο αναμονής αλλά σ' ένα πλαίσιο ετοιμότητας, απελευθερωμένος, και διοχετεύεις την ενεργητικότητά σου στη δημιουργία και όχι στο σύστημα, που βέβαια φταίει αλλά συγχρόνως το τροφοδοτούμε.

Και η δημιουργικότητα του Επίκουρου, για την οποία μιλάμε, εκφράζεται αρχικά με τη δημιουργία του Κήπου. Θέλει να κάνει μια κοινωνία μέσα στην κοινωνία των ελληνοιστικών χρόνων. Οι νόμοι που ερχόταν από πολύ μακριά αφορούσαν την κοινωνία των ατόμων που ζει στο και με το παρόν. Μέσα στον Κήπο του, οι κανόνες και οι «νόμοι» θα γίνονται από τους ίδιους τους συμμετέχοντες και θα ίσχυαν για πάντα και όχι μόνο στο παρόν. Αυτή ήταν και η αίσθηση του δικαίου που τον διακατείχε.

Βλέπετε, η σκέψη του Επίκουρου δεν βρισκόταν στο τώρα, αλλά σε άλλο πλαίσιο. Αντλούσε τεράστιο όγκο πληροφορίας από την παράδοση και το παρελθόν και μετάλλαξε αυτές τις πληροφορίες σε

κρίσεις και συλλογισμούς για το Μέλλον. Και αυτό σημαίνει πως η σκέψη του Επίκουρου δεν ήταν στο άτομο αλλά στο είδος «Άνθρωπος», που πάει να πει, πως η σκέψη του ήταν στην ανθρωπότητα. Με άλλα λόγια ο Επίκουρος, μπορεί να κατοικούσε στον Κήπο αλλά ζούσε και αγκάλιαζε όλη την Ελλάδα, για να μην πούμε όλον τον τότε γνωστό κόσμο. Και οι επιστολές του το επιβεβαιώνουν.

Ο Επίκουρος δεν ήταν μοναχικός. Ο μοναχικός ασχολείται με την παρέα του. Ο Επίκουρος ασχολείται με τον άνθρωπο. Η μοναχικότητα του Επίκουρου ήταν μήτρα παραγωγής έργου. Γιατί μόνο έτσι παράγεται ένα έργο. Αλλιώς δουλεύουμε, δεν παράγουμε έργο με πανανθρώπινο χαρακτήρα.

Με άλλα λόγια, ο Επίκουρος, μέσα στον κήπο, διάβαζε τους νεκρούς και έγραφε για τους αγέννητους.

Ζώντας σε όλη την Ελλάδα συνειδητοποιούσε πως το «**υπάρχω**» προκύπτει από το «**συνυπάρχω**».

Η ίδρυση του Κήπου όμως, ήταν και έκφραση μιας άλλης αξίας που προερχόταν και αυτή από τις αξίες της πόλης - κράτους.

Μέσα στον Κήπο, ο Επίκουρος, μπορούσε να καταφέρει τη σύζευξη δύο εννοιών. Της έννοιας του ξένου και της έννοιας της φιλίας για να δημιουργήσει την ύψιστη αξία της Φιλοξενίας, που χαρακτήριζε και αυτή, τον Ελληνικό κόσμο της πόλης - κράτους.

Έξω από τον Κήπο, ο ξένος, μπορεί να ήταν δούλος ή ελεύθερος πολίτης, άνδρας ή γυναίκα, οικοκυρά ή εταίρα, πλούσιος ή φτωχός ή οτιδήποτε άλλο. Μέσα στον Κήπο ήταν ο φίλος.

Μέσα στον Κήπο ο Επίκουρος διαχειριζόταν τελικά μια ύπαρξη, την ανθρώπινη ύπαρξη. Δεν έκανε έργο «ανθρωπιστικό». Το ανθρωπιστικό έργο, διαχειρίζεται μια έλλειψη, όχι μια ύπαρξη. Αν θέλετε το «ανθρωπιστικό έργο», είναι πολιτική, είναι ελεημοσύνη, είναι τοκογλυφία. Ο Επίκουρος έκανε έργο διαφωτισμού και Ανθρωπισμού, διαχειριζόμενος την ανθρώπινη ύπαρξη.

Με ανοιχτά μάτια και αυτιά και μυαλό (για να θυμηθούμε και πάλι την παρήχηση του «Ταυ») δεν έβλεπε απλά. Κοιτούσε. Κοιτούσε όχι αυτό που δρα, αλλά αυτό που υπάρχει. Κοιτούσε τον άνθρωπο. (Να και μια παρεξηγήσιμη, μα συνάμα τόσο γοητευτική διαπίστωση, όσον αφορά την Ελληνική γλώσσα. : Το Οίδα [Γνωρίζω] και όχι το βλέπω αλλά το κοιτώ, έχουν κάτι κοινό. Το όμικρον γιώτα. Πιθανόν να είναι σύμπτωση).

Μέσα στον Κήπο λοιπόν – για να επανέλθουμε στο θέμα μας - ο καθένας δεν έβρισκε ένα περιβάλλον για την μεταφυσικού τύπου «Σωτηρίας της Ψυχής», αλλά ένα περιβάλλον ικανό να εξουδετερώσει, την παρήχηση του Ταυ. Ένα περιβάλλον για να κάνει ο καθένας όχι αυτό που «πρέπει» αλλά το «πρέπον». Και το πρέπον δεν έχει σχέση με αρχές. Έχει σχέση με αξίες.

Ο ανθρωπισμός λοιπόν του Επίκουρου δεν εκφράζεται μόνο μέσα από το ενδιαφέρον του για την ανθρώπινη ύπαρξη, ούτε μέσα από την αξία της Συνύπαρξης, ούτε μέσα από την αξία της φιλοξενίας, ή της φιλίας ή της αίσθησης του δικαίου, που τα αναφέραμε όλα αυτά πιο πάνω.

Ο Ανθρωπισμός του Επίκουρου εκφράζεται και από την βαθιά ριζωμένη μέσα σου εθνική ελληνική συνείδηση που έχει να κάνει με πλαίσια αξιών και όχι με πλαίσια αρχών. Γιατί, όπως ξέρετε, τα συστήματα αρχών συνδέονται κάθε φορά με το ισχύον σύστημα ηθικής, το οποίο μεταβάλλεται από τόπο σε τόπο και από χρόνο σε χρόνο. Συνεπώς τα συστήματα των αρχών έρχονται και παρέρχονται. Και το σύστημα ηθικής, που επικρατούσε τότε στην Ελλάδα των ελληνιστικών χρόνων, άφηνε τον Επίκουρο παγερά αδιάφορο. Γι' αυτό και παίρνει την απόφαση να κάνει την απόκλισή του από το κοινωνικό του καθήκον, που ήθελε τους ελεύθερους με τους ελεύθερους, τους δούλους με τους δούλους, τις γυναίκες, σε μια αυστηρά ανδροκρατούμενη κοινωνία, να είναι αφέντρες και κυράδες αλλά μέσα στο σπιτικό. Κάνει την απόκλισή του από το κοινωνικό του καθήκον, γιατί γνωρίζει πως το καθήκον απορρέει από μια κοινωνική ηθική που αύριο μπορεί να μην ισχύει. Και ο Επίκουρος κοιτούσε πολύ πιο μπροστά από το αύριο.

Γι' αυτό και ο Κήπος, λειτουργώντας με αξίες, ήταν ανοιχτός σε όλους. Και σε ελεύθερους και σε δούλους και σε άνδρες και σε γυναίκες, και σε πλούσιους και σε φτωχούς, σε απόλυτη αντίθεση με το υπάρχον σύστημα κοινωνικής ηθικής. Γι' αυτό και κατηγορήθηκε ως ανήθικος.

Κουβαλώντας το βαρύ φορτίο του Ελληνισμού μέσα του, κινείται σε πλαίσια αξιών όπως είναι οι αξίες της Ελευθερίας, της Φιλίας, της Θυσίας, του Χρέους, της Φιλοπατρίας, της ιστορικής μνήμης. Γιατί οι αξίες σε αντίθεση με τις αρχές έχουν να κάνουν και με τη χρησιμότητα και την προσφορά στον Άνθρωπο, και ο χρόνος δεν τις αγγίζει.

Οι αρχές έχουν να κάνουν με το άτομο. Έχω σαν αρχή να μη λέω ψέματα ή να μην οικειοποιούμε τα πράγματα του άλλου. Έχω σαν αρχή να μη δανείζω και να μη δανείζομαι, κ.τ.λ.

Και κάτι ακόμα. Οι αξίες έχουν να κάνουν όχι με την αντίδραση αλλά με την αντίσταση. Και ο Επίκουρος αντιστέκεται σε μια κοινωνία μάζας και ιδρύει τον Κήπο, μια κοινωνία σκεπτόμενων ανθρώπων με μάτια και αυτιά και μυαλό ανοιχτό. Έτσι οραματίστηκε την ανθρώπινη κοινωνία, ο μεγάλος Δάσκαλος και ανθρωπιστής Επίκουρος, που έχει συναίσθηση της διαφωτιστικής του αποστολής. Με άλλα λόγια, ο Επίκουρος είναι ένας άνθρωπος όχι όπως τον θέλει ο κάθε διαχειριστής εξουσίας αλλά όπως η φύση θέλει τους ανθρώπους, δηλαδή με νοημοσύνη και αλτρουισμό. Γι' αυτό ο Επίκουρος διαχωρίζει τον εαυτό του από τα άτομα που αποτελούν την κοινωνία της εποχής του, την

κοινωνία της μάζας και κάνοντας τον εαυτό του άνθρωπο, ανήκει πλέον στην ανθρωπότητα.

Να γιατί παραμερίζει το κοινωνικό του καθήκον δηλαδή τις ισχύουσες κοινωνικές αρχές.

Γιατί γνωρίζει πως οι κοινωνίες των ατόμων ζουν σε πλαίσια αρχών. Η ανθρωπότητα ζει σε πλαίσια αξιών.

Τόσο με την απόκλισή του από το κοινωνικό του καθήκον, που του υπαγορεύει μια πρόσκαιρη κοινωνική ηθική, όσο και από την διατυπωμένη συνιστώσα της επικούρειας αρετής της Αυτάρκειας, ο Επίκουρος δηλώνει ελεύθερος και παραμένει σταθερός στις αξίες του, που μια από αυτές είναι η αξία της Ελευθερίας. Και αυτήν την ελευθερία θέλει να την προσφέρει και στους συνανθρώπους του. Γι' αυτό ονομάζεται από όλους τους μαθητές του και τον Λουκρήτιο και από τον Τορκουάτο και τον Βελλήιο, καθώς και από τον ίδιο τον σκεπτικό Λουκιανό, « ελευθερωτής ». Και είναι. Βλέπει τον άνθρωπο της εποχής του που έχει καταντήσει σκλάβος. Όχι μόνο οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά. Κυρίως σκλάβος νοητικά. Και προσπαθεί να ελευθερώσει το σκλαβωμένο μυαλό του Ανθρώπου της εποχής του.

Τώρα μπορούμε ακόμα καλύτερα να κατανοήσουμε τις επικούρειες απόψεις και για το Θείο, άλλη μια έκφραση του ανθρωπισμού του και του διαφωτιστικού του λόγου, αφού απαλλάσσει τον άνθρωπο από το φόβο του Θεού και την αγωνία του θανάτου. Παρατηρώντας την κοινωνία της εποχής του, ο Επίκουρος, καταλήγει στο συμπέρασμα πως αν οι θεοί ενδιαφερόταν και αγαπούσαν πραγματικά την ανθρωπότητα, θα αυτοκτονούσαν. Και διατυπώνει την άποψη ότι οι θεοί δεν ενδιαφέρονται για τα ανθρώπινα και συγχρόνως, μελετώντας την ανθρώπινη φύση αντιλαμβάνεται την τεράστια γοητεία που ασκούν οι «ιεροτελεστίες» στον άνθρωπο και δεν διστάζει να παρακινήσει τους φίλους του να συμμετέχουν σ' αυτές. Από τη μια δηλαδή εκπαραθυρώνει το κάθε ιερατείο, αφαιρώντας τις όποιες μεταφυσικές δυνάμεις προσδίδουν στο θείο και από την άλλη δεν αρνείται την ανθρώπινη φύση και την ανθρώπινη αδρεναλίνη.

Ο «Ελευθερωτής» Επίκουρος, μέσα από τον ανθρωπισμό και το διαφωτιστικό του λόγο και έργο, παραδίδει στους αιώνες έναν ιδεατό τύπο συμπεριφοράς, τον Επικούρειο.

Είναι ο μοναδικός τύπος που μιλάει για την ευτυχία στο ανεπανάληπτο φαινόμενο που λέγεται ζωή, και η οποία ευτυχία είναι στο χέρι μας.

Για κάτι τέτοιο δεν μιλάει ούτε ο Στωικός, ούτε ο σκεπτικός, ούτε ο κυνικός τύπος. Και αν μιλούν όλοι αυτοί για ευτυχία, τοποθετούν αυτήν σε ένα μεταφυσικό ή ουτοπικό πεδίο, απλησίαστη από τον καθημερινό άνθρωπο.

Και ο επικούρειος τύπος, αφού θεωρεί ότι η ευτυχία είναι στο χέρι του ανθρώπου, δεν μένει πια στη νοσταλγία αλλά προχωρεί στην πράξη. Να γιατί η επικούρεια φιλοσοφία είναι φιλοσοφία της πράξης. Μιας πράξης διαφωτισμού, ικανής να ανοίξει και τα μάτια και τα αυτιά και το μυαλό του άλλου. Μιας πράξης που έχει σχέση με την ανθρώπινη ελευθερία, ως ύψιστη αξία και όχι ως κοινωνική ηθική και καθήκον.

-*-

¹ ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ X. 117 (226 Us , 1.117), από το έργο του Γιώργου Ζωγραφίδη : «ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ, ΗΘΙΚΗ Η θεραπεία της ψυχής», σελ. 483, Εκδόσεις ΖΗΤΡΟΣ.

² ΚΛΗΜΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ : Στρωματείς 1.15.67 (226 Us 143) από το έργο του Γιώργου Ζωγραφίδη : «ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ, ΗΘΙΚΗ Η θεραπεία της ψυχής», σελ. 386, Εκδόσεις ΖΗΤΡΟΣ.

³ ΕΠΙΚΟΥΡΟΥ ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ 76. Από το έργο του Γιώργου Ζωγραφίδη : «ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ, ΗΘΙΚΗ Η θεραπεία της ψυχής», σελ. 322, Εκδόσεις ΖΗΤΡΟΣ.

⁴ Επικούρου Προσφώνησις LXXVI.

(Το 1888 ο C. WOTKE ανακάλυψε στο Βατικανό ανάμεσα στα χειρόγραφα του "Codex Vaticanus Graecus" τη συλλογή «Επικούρου Προσφώνησις». Στη συλλογή περιλαμβάνονται και ορισμένες Κύριες Δόξες οι οποίες σημειώνονται ως Κ.Δ.)